

11

JAHON TARIXI

**Shuhrat Ergashev, Begzod Xodjayev,
Jamshid Abdullayev**

JAHON TARIXI

(1991 – 2017-yillar)

*O'rta ta'lim muassasalarining 11-sinfi va o'rta maxsus,
kasb-hunar ta'limi muassasalarining o'quvchilari uchun darslik*

Birinchi nashr

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tasdiqlagan

Toshkent
«TURON-IQBOL»
2018

www.hasanboy.uz dan olindi

UO'K 94(100)(075.3)=513.133
KBK 63.3(0)ya72

J 39 Ergashev, Shuhrat

Jahon tarixi [Matn]: O'rta ta'lim muassasalarining 11-sinfi va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarining o'quvchilari uchun darslik / Sh. Ergashev, B. Xodjajev, J. Abdullayev. – Toshkent: «Turon-Iqbol», 2018. – 144 b.

KBK 63.3(0)ya721

Mas'ul muharrirlar:

M. Rahimov – tarix fanlari doktori, professor;

T. Bobomatov – tarix fanlari nomzodi.

Taqrizchilar:

Q. Rajabov – tarix fanlari doktori, professor;

G. Pasiylova – Toshkent shahar Yunusobod tumanidagi 257-maktabning tarix fani o'qituvchisi;

F. Amanova – Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumanidagi 248-maktabning tarix fani o'qituvchisi;

O. Ergashev – Toshkent viloyati Ohangaron tumanidagi 22-maktabning tarix fani o'qituvchisi

Shartli belgilar

Internet bilan
ishlashga doir
topshiriq

Atamalar izohi

Esga oling

Yodda tuting

Xarita bilan ishlashga
doir topshiriq

O'zingizni sinang

Ijodiy ish
topshirig'i

Respublika maqsadli kitob jamg'armasi mablag'lari hisobidan chop etildi.

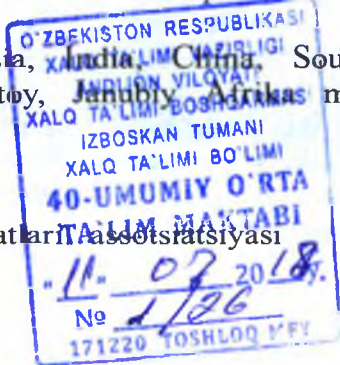
KIRISH

Jahon tarixining 1991-yildan boshlangan davrida dunyoning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy tizimida katta o'zgarishlar yuz berdi. Bu davrda jamiyat hayotining barcha jabhalariga kuchli ta'sir ko'rsatgan omil ilmiy-texnik inqilobning yangi bosqichi – kompyuter-axborot inqilobi bo'ldi. Bu inqilob ta'siri ostida rivojlangan mamlakatlarda sivilizatsiyaning industrial bosqichidan postindustrial, axborot bosqichiga o'tish boshlandi.

Mazkur darslik shu davr voqealarini bayon qilish bilan birga, jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichini tahlil qilish va mustaqil hayotga qadam qo'yish arafasida turgan Siz o'quvchilarga o'z hayotiy istiqbolingizni belgilab olish imkonini beruvchi bilimlarni shakllantiradi. Bu bilimlar jahon xalqlari madaniyatining har biri o'ziga xos noyob ekanligini, gumanizm va vatanparvarlik tamoyillari, fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat g'oyalariga asoslangan umuminsoniy qadriyatlarni anglashga ko'maklashadi. Jamiyat taraqqiyotining muhim qonuniyatlarini bilib olish, rivojlanishning o'ziga xos yo'llarini tushunish va istiqbollari haqida tasavvurlarga ega bo'lish imkonini beradi. Shuningdek, olgan bilimlaringiz ilg'or mamlakatlarning tarixiy tajribasini O'zbekistonda ijodiy qo'llashga yordam beradi.

DARSLIKDA QO'LLANILGAN QISQARTMA SO'ZLAR:

- BMT – Birlashgan Millatlar Tashkiloti
- NATO (ingl. North Atlantic Treaty Organization) – Shimoliy Atlantika harbiy bloki
- YI – Yevropa Ittifoqi
- SSSR (rus. Soyuz Sovetskix Sotsialisticheskix Respublik) – sobiq Sovet Sotsialistik Respublikalari Ittifoqi
- RSFSR – Rossiya Sovet Federativ Sotsialistik Respublikasi
- AQSH – Amerika Qo'shma Shtatlari
- BRIKS (ingl. BRICS – Brazil, Russia, India, China, South Africa) – Braziliya, Rossiya, Hindiston, Xitoy, Janubiy Afrika mamlakatlardan iborat ittifoq.
- ITI – ilmiy-texnik inqilob
- YIM – yalpi ichki mahsulot
- ASEAN – Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari assotsiatsiyasi

I BOB. XX ASR OXIRI–XXI ASR BOSHLARIDA DUNYO MAMLAKATLARI

1-MAVZU. XX ASR OXIRI–XXI ASR BOSHLARIDA XALQARO MUNOSABATLAR

Jahon tarixi eng yangi davrining uchinchi bosqichi 1991-yildan boshlanib, hozirgi kungacha bo'lgan voqealarni o'rganadi. Bu davrda sotsialistik tizimning barbod bo'lishi, SSSRning tarqalib ketishi jahon miqyosida kuchlar nisbatiga, qudratli davlatlar o'rtasida shakllangan muvozanatga katta ta'sir ko'rsatdi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti qachon tashkil topgan edi?

Bu davrda iqtisodiy va madaniy hayotning globallashuvi, ekologiya muammolarining keskinlashuvi, jahonning juda katta qismida modernizatsiya jarayonlarining tugallanmaganligi bilan bog'liq ziddiyatlarning kuchayishi xalqaro barqarorlikka jiddiy xavf sola boshladi, ko'plab mamlakatlardagi murakkab muammolarning manbayiga aylandi.

XX asrning 90-yillari oxirida xalqaro munosabatlar. Ikkinchi jahon urushidan so'ng jahondagi kuchlar nisbatini belgilab kelgan kapitalistik va sotsialistik harbiy-siyosiy bloklar o'rtasidagi qarama-qarshilik 1990-yillarda barham topdi. Ammo, ayni paytda, mintaqaviy mojarolar va «kichik urushlar» xavfi kuchayib, shaxs hamda xalqlarning huquq va xavfsizligini himoya qilish, gumanitar-huquqiy, madaniy aloqalarni ta'minlash, obyektiv axborot tarqatish masalalari jahon siyosatining dolzarb muammolariga aylandi.

1990-yillar boshlarida xalqaro munosabatlar tizimida tub buri-lish yuz berdi. Avval Markaziy va Sharqiy Yevropa mamlakatlarida sotsializmning barbod bo'lishi, keyin esa SSSRning tarqalib ketishi va «ikki qutbli dunyo» modelining barham topishi natijasida dunyoda bitta qutb, ya'ni AQSH boshchiligida G'arb davlatlarining hukmronligi o'rnatildi. Sobiq sotsialistik lager mamlakatlaridagi qiyinchiliklar, Germaniyaning birlashishi va G'arb davlatlaridagi integratsiyalashuv jarayonlari XX asr oxiri–XXI asr boshlaridagi xalqaro munosabat-larning muhim omiliga aylandi.

Ayni paytda ikki qutbli dunyo tizimining o'zgarishi bir qator davlatlar siyosiy rivojlanishida keskin burilishga, totalitar mafkuraning barham topishiga olib keldi. Vujudga kelgan mafkuraviy bo'shliqqa millatchilik, diniy mutaassiblik, tajovuzkorlik g'oyalari kirib kela boshladi. BMTning tinchliksevarlik harakatlari har doim ham samarali bo'lmadi. Ikki qutbli dunyo barham topgandan so'ng global to'qnashuv xavfi o'rnini lokal urushlar xavfi egalladi.

Sobiq SSSR va Yugoslaviya hududlaridagi muammolardan tashqari Yaqin Sharqdagi holat ham tangligicha qoldi. Shuningdek, Hindiston va Pokistonning yadro quroliga ega bo'lish uchun qilgan intilishlari shu mintaqadagi ziddiyatlarni kuchaytirdi.

Dunyoning turli mintaqalaridagi siyosiy beqarorlik yangidan yangi mojarolarni keltirib chiqardi. 1990-yillar oxirida Tropic va Janubiy Afrikaning bir qator mamlakatlari qonli urushlar, davlat to'ntarishlari, partizanlik harakatlari maydoniga aylandi.

XXI asr boshlaridagi xalqaro munosabatlar. XXI asr boshlariga kelib jahonda yangi qudratli davlatlarning paydo bo'lishi va ularning muqobil markazlarga aylanish jarayoni ko'zga tashlanib qoldi. Bu davlatlar ta'sirining oshishida ularning iqtisodiy imkoniyatlarini o'sishi asosiy omil bo'ldi. Hindiston, Pokiston va Shimoliy Koreyaning yadro quroliga ega bo'lishi bu davlatlarning xalqaro munosabatlarda mustaqilligini oshirdi. Eron ham o'z rolini oshirishga intilib, boshlagan yadroviy dasturi jahon jamoatchiligini qattiq tashvishga soldi.

Rang-barang dunyo

Xitoy va Braziliyaning jadal rivojlanishi ularni «uchinchi dunyo» mamlakatlari qatoridan iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarning kuchli oʻnligiga va jahon siyosatining yetakchilari qatoriga olib chiqdi. Shunday jadal rivojlanayotgan boshqa mamlakatlar – Turkiya, Saudiya Arabistoni, Meksika, Fors koʻrfazi mintaqasidagi arab davlatlari va boshqa davlatlar xalqaro va mintaqaviy munosabatlarga kuchli taʼsir koʻrsata boshladi. Ayni paytda AQSHning xalqaro munosabatlarda bu davlatlarga taʼsiri kamayib bordi. Shu tariqa koʻpqtubli dunyo modelining shakllanish jarayoni boshlandi. Bu jarayonda har bir davlat oʻz oʻrniga ega boʻlishga intilmoqda.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2017-yil 19-sentabrda BMTning 72-sessiyasida soʻzlagan nutqi koʻpqtubli dunyo shakllanishi va globallashuv jarayonida Oʻzbekistonning oʻrnini belgilab berishga qaratildi. Uning Markaziy Osiyoni tinch va gullab-yashnayotgan hududga aylantirish, Orol muammosini hal qilishda umumjahon ishtiroki, Afgʻonistonda tinchlik oʻrnatish va butun dunyo yoshlarini terrorchilik xavfidan asrab qolish zarurligi haqidagi takliflari jahon jamoatchiligi tomonidan qiziqish bilan kutib olindi.

Dunyo shiddat bilan oʻzgarib bormoqda. Jahonda yangi paydo boʻlgan qudratli mamlakatlar 2008 – 2009-yillardagi jahon moliyaviy inqirozi YI va AQSHga jiddiy taʼsir koʻrsatganidan foydalanib, jahon iqtisodiyotida kuchlar nisbatini oʻzgartirishga intilmoqdalar. Ayni paytda jahon iqtisodiyotining boshqaruvchanligini oshirish maqsadida Gʻarb davlatlarining rivojlanayotgan mamlakatlar bilan yaqinlashuvi yuz bermoqda. Shu maqsadda jahonning 20 ta iqtisodiy eng yirik mamlakatlari vakillarini birlashtirgan «Katta yigirmalik» – G-20 klubi tashkil qilindi. G-20 mamlakatlari jahon iqtisodiyotiga jiddiy taʼsir koʻrsatish imkoniyatiga ega. Zero, jahon YIMining 80%i shu mamlakatlar hissasiga toʻgʻri keladi, Yer yuzi aholisining 2/3 qismi shu mamlakatlarda istiqomat qiladi.

2017-yil 19-sentabrda ...

2008 – 2009-yillardagi ...

Eng yangi davrning uchinchi bosqichi – bu ...

Iqtisodiy hamkorlik va integratsiyaning kuchayishiga qaramasdan, jahon hamjamiyati oldida hal qilinishi lozim boʻlgan bir qator muammolar turibdi. Ular, avvalo, Yaqin Sharq (Iroq, Falastin, Suriya), Shimoliy Koreya, Ukraina va Afrikadagi mojarolar bilan

bog'liq. Bu muammolarni hal qilishga G'arb mamlakatlari, Rossiya va Xitoyning turlicha yondashuvi ular o'rtasidagi munosabatlarni murakkablashtirmoqda.

Ikki yetakchi yadroviy davlat – AQSH va Rossiya o'rtasidagi murakkab munosabat jahon jamoatchiligi oldida turgan bir qator dolzarb muammolarni hal qilishga xalaqit bermoqda. Shunday muammolar ichida eng xavflisi xalqaro terrorizmdir. U hozir global jahon sivilizatsiyasining shakllanish jarayoni o'z yakuniy pallasiga o'tayotgan davrda yangi sifat kasb etdi va jahon siyosatida katta muammoga aylandi.

Xalqaro munosabatlardagi o'zgarishlar XXI asrda xalqaro xavfsizlik va hamkorlikka asoslangan yangi dunyo tartibini o'rnatish g'oyasining ilgari surilishiga olib keldi. Ammo bu vazifani amalga oshirish jahon mamlakatlari, birinchi o'rinda, yetakchi davlatlar o'rtasida hamkorlikni talab qiladi.

«Sovuq urush» yakunlangandan so'ng xalqaro munosabatlarda, avvalo AQSH va Rossiya o'rtasida vujudga kelgan hamkorlik holati 2014-yilgacha davom etdi. Shu yili Ukrainada boshlangan siyosiy inqiroz Rossiya va G'arb davlatlari o'rtasidagi jiddiy qarama-qarshilikning yangi bosqichiga olib keldi.

1990-yillar boshlarida xalqaro munosabatlar tizimida tub burilish yuz berdi.

AQSH va Rossiya o'rtasida vujudga kelgan hamkorlik holati 2014-yilgacha davom etdi.

XXI asrga kirib kelgan insoniyat nafaqat global da'vatlarga, balki geosiyosiy holatning o'zgarishi bilan bog'liq muammolarga ham duch kelmoqda. Yagona buyuk davlat bo'lib qolgan AQSH o'zining yetakchilik rolini jahon hamjamiyatining xohish-irodasi sifatida taqdim etib keldi. Iroq va sobiq Yugoslaviya, Afg'oniston va Suriyada harbiy kuchning qo'llanilishi, Shimoliy Atlantika ittifoqining kengayishi, sayyoramizning boshqa mintaqalarida ham kuchdan keng foydalanish AQSHning jahonda mutlaq gegemonligini namoyish qildi. Ammo bugun xalqaro munosabatlarda tobora katta rol o'ynayotgan Xitoy, Rossiya, Hindiston kabi davlatlarning bunga rozi bo'lishi qiyin. Vujudga kelgan sharoitda insoniyatning haqiqiy xavfsizligi mamlakatlar va xalqlar o'rtasidagi qarama-qarshilikning chuqurlashuvi bilan emas, sivilizatsiyani saqlab qolish va uning gullab-yashnashini ta'minlashga qodir bo'lgan o'zaro hamkorlik bilan bog'liq bo'lib qolmoqda.

Globalashuv – bu jahon mamlakatlarining iqtisodiy, siyosiy, madaniy va diniy jihatdan birlashishi yoki yaqinlashish jarayoni.

Modernizatsiya – bu ijtimoiy tizimni jadal rivojlantirish maqsadida uni to'liq yoki qisman yangilash, an'anaviy jamiyatdan yangilangan jamiyatga, agrar sivilizatsiyadan industrial sivilizatsiyaga o'tish jarayoni.

Totalitar mafkura – mafkuraviy rejim shakli bo'lib, totalitar jamiyatda aholini keng miqyosda ommaviy ravishda mafkuraviy qayta tarbiyalash vositasidir.

Ko'pqtibli dunyo – jahonda bir-biridan ustun bo'lmagan bir nechta siyosiy, iqtisodiy, harbiy va madaniy markazlarning (qutblarning) mavjudlik holati.

Uchinchi dunyo – XX asrning ikkinchi yarmiga xos bo'lgan siyosiy atama. U «sovuq urush»da va u bilan bog'liq qurollanish poygasida bevosita ishtirok etmayotgan davlatlarga nisbatan qo'llanilgan. Dastlab AQSH tarafdorlari va sotsialistik lagerga kirmagan barcha mamlakatlar «uchinchi dunyo» deb atalgan.

ITI (ilmiy-texnik inqilob) – fan va texnika taraqqiyotida yangi sifat bosqichiga o'tish, katta sakrash va uning asosida ishlab chiqaruvchi kuchlarni tubdan qayta qurish.

Integratsiya – bu suveren davlatlar o'rtasida tovarlar, xizmatlar, moliya, investitsiya, ishchi kuchi erkin harakatlanadigan iqtisodiy kenglikni tashkil qilish maqsadida birlashish jarayoni.

Mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar

1. Ikki qarama-qarshi harbiy-siyosiy bloklar barham topgandan keyin xalqaro munosabatlarning dolzarb muammolari nimalardan iborat bo'lib qoldi?
2. 1990-yillar boshlarida xalqaro munosabatlarda yuz bergan tub burilish nimalarda namoyon bo'ldi?
3. XXI asrda ko'pqtibli dunyo modelining shakllanishi xalqaro munosabatlardagi qanday jarayonlarda ko'zga tashlanmoqda?
4. Darslikdagi materiallardan foydalanib XX asr oxiri – XXI asr boshlarida xalqaro munosabatlarga ta'sir ko'rsatayotgan muhim omillarning ro'yxatini tuzing.

Mustaqil ish

Matnda keltirilgan xarita bilan tanishing va «Rang-barang dunyo» mavzusida esse yozing.

2-MAVZU. SHARQIY YEVROPA MAMLAKATLARIDA DEMOKRATIK INQILOBLAR VA SOTSIALISTIK LAGERNING PARCHALANISHI

Sotsialistik tuzumning parchalanishi. Sharqiy Yevropa mamlakatlarida sotsialistik tuzumning ag'darilishi turlicha ko'rinishda amalga oshirildi. Qayta qurish davrida faol islohotlar olib borgan, mafkuraviy plyuralizmni o'rnata olgan va rahbarlari o'zgarishlarning muqarrarligini his qilgan mamlakatlarda sotsializmning qulashi ancha silliq kechdi.

Ikkinchi jahon urushi Sharqiy Yevropa mamlakatlari uchun qanday natijalar bilan yakunlandi?

Polshada aholining mamlakatdagi sotsialistik tuzumdan norozilik namoyishlari 1988-yildan boshlab kuchayib bordi va ular siyosiy islohotlarni, Lex Valensa boshchiligidagi «Birdamlik» kasaba uyushmasining erkin faoliyat yuritish huquqini talab qildi.

1989-yili bo'lib o'tgan saylovlar hukmron Polsha birlashgan ishchi partiyasining (PBIP) obro'yi tushib ketganligi, ayni paytda, muxolifatdagi «Birdamlik» kasaba uyushmasining ommalashib borayotganini ko'rsatdi. Yangi tarkibdagi parlament konstitutsiyaga o'zgarish kiritib, Polshani demokratik huquqiy davlat deb e'lon qildi. PBIP o'z faoliyatini to'xtatdi. 1990-yili navbatdan tashqari prezidentlik saylovlarida Lex Valensa g'alaba qozondi.

Lex Valensa

Ion Iliyesku

Ruminiyada kommunistik rejimning qulashi jiddiy harbiy to'qnashuv oqibatida yuz berdi. 1989-yil dekabrda Timishoara shahrida aholining N. Chaushesku rejimiga qarshi tinch namoyishi Ruminiya maxfiy xizmati xodimlari tomonidan o'qqa tutilishi mamlakat bo'ylab qo'zg'olonning boshlanishiga olib keldi. Armiya qo'zg'olonchilar tomoniga o'tdi. Bir necha ming kishilik olomon tank qismlari yordamida Davlat kengashini qamal qildi. Qo'zg'olon N. Chaushesku va uning rafiqasini sud qilish, sudning hukmiga ko'ra otib tashlash jarayoni bilan tugadi. Qo'zg'olonda mingdan ortiq

kishi halok bo'ldi. Hokimiyat qo'zg'olon kunlari tashkil qilingan Milliy qutqarish fronti qo'lga o'tdi. Qo'mita raisi bo'lgan Ion Iliyesku 1990-yilgi saylovlarda mamlakat prezidenti etib saylandi.

1988-yildan Polshada ...

1989-yilda Polshada ...

1990-yilda ...

PBIP – bu ...

Ikkinchi jahon urushidan keyingi eng muhim voqealardan biri Germaniyaning birlashishi bo'ldi. 1980-yillar oxirida Germaniya Demokratik Respublikasida ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy inqiroz avj olib, 1989-yil noyabrda ikki nemis davlatini ajratib turgan Berlin devorining qulashiga olib keldi. Bu amalda ikki Germaniya o'rtasidagi chegaraning ochilishi edi. 1990-yil sentabr oyida Moskvada ikki nemis davlatini bitta – Germaniya Federativ Respublikasiga birlashtirish to'g'risida shartnoma imzolandi.

Sharqiy Yevropa mamlakatlari XX asr oxiri – XXI asr boshlarida. Asosan tinch yo'l bilan amalga oshirilgan demokratik inqiloblar natijasida Sharqiy Yevropa davlatlari rivojlanishning iqtisodiy va siyosiy yo'nalishi qilib Yevropa Ittifoqini tanladi. Sharqiy Yevropaning ko'pchilik davlatlari NATOga a'zo bo'ldi.

Bozor iqtisodiga jadal o'tish bir qator jiddiy muammolarni keltirib chiqardi. Inflatsiya darajasi va ishsizlikning oshishi, turmush darajasining pasayishi, jamiyatning boylar va ko'p sonli o'ta kambag'allarga ajralishi kuzatildi. Natijada, islohotlar uchun javobgar bo'lgan hukumatlarni aholi qo'llamay qo'ydi. Polshada ijtimoiy muhitning o'zgarishi natijasida 1990-yillarning eng mashhur siyosatchilari-

dan biri Lex Valensa prezidentlik saylovlarida magʻlubiyatga uchradi. Kuchli mafkuraviy bosimga qaramasdan, soʻllar Litvada, keyinchalik Albaniyada hokimiyatga keldi.

Markaziy va Sharqiy Yevropa davlatlari

vab-saytimiz: Zokirjon.com

Zokirjon.com vab-sayti orqali o'zingiz uchun kerakli ma'lumotlarni yuklab oling.

Zokirjon Admin bilan

90-530-68-66, 91-397-77-37 nomerga telegram orqali bog'lanishingiz yoki nza456, nza445 izlab telegramdan yozishingiz so'raladi.

Telegramda murojaatingizga o'z vaqtida javob beriladi.

11-sinf jahon tarixi darsligini to'liq holda olish uchun telegramdan yozing.

Telegram kanalimiz:

@Maktablar_uchun_hujjatlar

To'lov uchun: HUMO 9860230104973329

Plastik egasi Nabiyev Zokirjon

DIQQAT!!!

Sizga bu **OMONAT** qilib beriladi.
To'liq holda olganingizdan so'ng:
Faqat o'zingiz uchun foydalaning.
Hech kimga bermang hattoki eng yaqin insoningizga ham.
Internet orqali vab-saytlarga joylamang.

Kanal va gruppalariga tarqatmang.

OMONATGA

HIYONAT QILMANG.

Bizni hizmatdan foydalanib qulay imkoniyatga ega bo'ling!

Bizda maktablar uchun quydagi hujjatlar mavjud

- 1. 1-11-Sinflar uchun sinf soati ish reja va konspektlari**
- 2. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan to'garak hujjatlari**
- 3. Sinf rahbar hujjatlari**
- 4. Metodbirlashma hujjatlari**
- 5. Ustama hujjatlari**
- 6. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan konspektlar**
- 7. 1-11-Sinflar uchun Ish rejalar (Taqvim mavzu rejalar)**
- 8. Darsliklarning elektron varianti**
- 9. Maktab ish hujjatlari**
- 10. Direktor ish hujjatlari**
- 11. MMIBDO' ish hujjatlari**
- 12. O'IBDO' ish hujjatlari**
- 13. Psixolog hujjatlari**
- 14. Xotin-qizlar qo'mitasi ish hujjatlari**
- 15. Kutubxona mudirasi ish hujjatlari**
- 16. Besh tashabbus hujjatlari**
- 17. Ochiq dars ishlanmalar, taqdimotlar, slaydlar**